

VÝVOJ MAJETKOVÝCH POMEROV NIŽŠEJ ŠLACHTY V ROKOCH 1300–1500: NA PŘÍKLADE REGIÓNU ORAVY

Lukáš Tkáč

Jedným z faktorov, ktoré výraznou mierou ovplyvňovali postavenie jednotlivca v stredovekej spoločnosti, bola popri jeho „stavovskej príslušnosti“ najmä veľkosť jeho majetku. Vari najvýraznejšie sa táto skutočnosť prejavovala práve v prípade šľachty. Napriek tomu, že vývoj osídlenia jednotlivých regiónov Slovenska, rovnako ako dejiny šľachtických rodov, sú v historickej spisbe spracované pomerne podrobne, otázka vývoja majetkových pomerov doposiaľ nezbudila v slovenskej historiografii väčšiu pozornosť.¹ Existuje síce viacero prác analyzujúcich rozsah majetkovej držby jednotlivých hradných panstiev, či šľachtických rodov, ako aj zopár prác venujúcich sa majetkovým pomerom určitej oblasti v užšom časovom horizonte, no práca, ktorá by skúmala majetkové pomery na úrovni regiónov (stolíc) v dlhšom časovom horizonte u nás doposiaľ abscentuje. Uvedená skutočnosť má za následok, že o majetkových pomeroch v jednotlivých regiónoch Slovenska máme častokrát len veľmi nejasnú predstavu. Z uvedeného dôvodu sme sa rozhodli, že sa v predloženom príspevku pokúsime, na príklade regiónu Oravy, priblížiť základné rysy vývoja pozemkového vlastníctva nižšej šľachty, ako sociálnej skupiny, v priebehu rokov 1300–1500.²

Vzhľadom na povahu príspevku, ktorý nám neumožňuje „štandardné“ vedenie poznámkového aparátu, sa už na jeho začiatku musíme podrobne oboznámiť so základnými prameňmi a literatúrou, ktoré sa stali podkladom pre vypracovanie nižšie prezentovaných analýz a z nich plynúcich záverov.³ Základným zdrojom informácií o vývoji majetkových pomerov na Orave bol najmä dobový písomný materiál, tak edovaný ako aj archívny. Z edovaných

¹ V susednej Českej republike prebieha takýto výskum už niekoľko desaťročí. Pozri napr. MEZNÍK, Jaroslav – PAPAŽÍK, David: *Proměny feudálního majetku na Moravě ve 14.–16. století. Bilance dosavadního zkoumání*. Český časopis historický, 99, 2001, s. 33–58; PAPAŽÍK, David: *Majetkové poměry na střední Moravě ve 14.–16. století*. Olomouc 2003; Týž: *Stavy a majetek na Moravě ve 14.–16. století*. Historický časopis, 53, 2005, č. 3, s. 545–558. Tam i ďalšia literatúra k uvedenej problematike.

² Uvedené časové vymedzenie je do značnej miery determinované stavom zachovania písomných prameňov.

³ Vzhľadom na rozsah príspevku sa v poznámkovom aparáte obmedzujeme len na tie najzákladnejšie pramene dokladujúce tú ktorú skutočnosť uvádzanú v texte.

prameňov sme pri štúdiu vychádzali jednak z moderných kritických edícií slovenskej, maďarskej⁴ či poľskej proveniencie,⁵ ale siahli sme i po viacerých starších tzv. celouhorských pramenných edíciách či edíciách prameňov z rodových archívov.⁶ Cenným prameňom k poznávaniu majetkových pomerov stredovekej Oravy, hoci len v užšom časovom rozmedzí, bola i S. Horváthom publikovaná verzia Liptovského a Turčianskeho registra z roku 1391.⁷ Osobitný typ „pramennej edície“ svojím spôsobom predstavujú i staršie genealogické práce z 19. storočia, ktoré v prílohe prinášajú plné znenie listín viažucich sa k dejinám toho ktorého rodu.⁸

Z archívneho materiálu sme najviac informácií čerpali z fondov Slovenského národného archívu v Bratislave,⁹ Štátneho archívu v Bytči¹⁰ a jeho pobočky v Dolnom Kubíne,¹¹ Archívu biskupského úradu v Spišskom Podhradí,¹² Literárneho archívu v Martine,¹³ Archívu Slovenského národného

⁴ Za pomoc pri preklade prameňov a literatúry z maďarčiny patrí naša úprimná vďaka Mgr. Adriáne Kissovej.

⁵ SEDLÁK, Vincent (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. I.–II. diel (ďalej iba RDSI). Bratislava 1980, 1987; BORSA, Iván (ed.): *A Justh család levéltára 1274–1525*. Budapest 1991; BORSA, Iván – ILA, Bálint (eds.): *Az Abaffy család levéltára 1247–1515*. Budapest 1993; MÁLYUSZ, Elemér – BORSA, Iván (eds.): *Zsigmondkori oklevéltár*. I.–XII. diel (ďalej iba ZsO). Budapest 1951–2013; SEMKOWICZ, Władysław (ed.): *Materialy źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy*. I.–II. diel. Zakopane 1939.

⁶ FEJÉR, György (ed.): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I.–XI. diel (ďalej iba CDH). Buda 1829–1844; WENZEL, Gusztáv (ed.): *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. I.–XII. diel (ďalej iba CAC). Pest 1860–1874; REVICZKY, Sándor (ed.): *A revisnyei Reviczky-család okmánytára: 1272–1623*. Budapest 1878.

⁷ HORVÁTH, Sándor (ed.): *A Liptói és Turóczi registrum*. Budapest 1902.

⁸ KUBINYI, Péter: *Genealogia familiae de Feleső Kubin*. Pesthini 1824; SZONTAGH, Dániel: *Felső-Kubíni Mesko család nemzedékrendje és történeti emlékei*. Pest 1861.

⁹ Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej iba SNA), fond Jozef Kohút; Rod Kubíni.

¹⁰ Štátny archív v Bytči (ďalej iba ŠA BY), fond Rod Čaplovič; fond Oravský komposesorát, fasc. 10, 22, 77; fond Zbierka listín.

¹¹ Štátny archív v Bytči, pobočka Dolný Kubín (ďalej iba ŠA BY, p. DK), fond Jozef Gebura osobný fond, rukopisy GEBURA, Jozef: *Listiny k dejinám oravských obcí 1.* (ďalej iba *Listiny k dejinám oravských obcí 1.*), GEBURA, Jozef: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.* (ďalej iba *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*), GEBURA, Jozef: *Listiny k dejinám Tvrdošina*. (ďalej iba *Listiny k dejinám Tvrdošina*), GEBURA, Jozef: *Listiny k dejinám Trstenej* (ďalej iba *Listiny k dejinám Trstenej*); fond Mestečko Trstená.

¹² Archív biskupského úradu v Spišskom Podhradí, fond Hodnoverné miesto Spišská kapitula.

¹³ Literárny archív v Martine, fond Kavuljak, Andrej.

múzea v Bratislave – pobočka Martin¹⁴ a zo zbierok Oravskej galérie v Dolnom Kubíne.¹⁵ Zo zahraničných archívov sme pri výskume využívali fondy Maďarského národného archívu v Budapešti.¹⁶

Základným zdrojom informácií o vývoji majetkových pomerov nižšej šľachy v období rokov 1300–1500 boli samozrejme stredoveké listiny, no množstvo cenných informácií nám poskytli i dva najstaršie známe portálne súpisy Oravskej stolice z rokov 1547 a 1548.¹⁷ Zdrojom cenných informácií boli tiež pozostalosti a rukopisy staršej generácie tzv. „neprofesionálnych“ historikov, ako J. Gebura, A. Medzihradský, A. Kavuljak či J. Kohút, v ktorých sa nám, mimo iné, podarilo objaviť i odpisy viacerých listín, ktorých originály sú v súčasnosti považované za stratené. Vďaka vyššie menovaným autorom a ich pozostalostiam sa nám do dnešných dní uchovala i staršia tradícia (tradovaná ústnym podaním), ktorá v mnohých prípadoch osvetľuje skutočnosti, ktoré nie sú zachytené písomnými prameňmi.

Informácie získané štúdiom vyššie menovaných písomných prameňov sme dopĺňali poznatkami získanými štúdiom odbornej literatúry. Opierali sme sa pritom najmä o práce venujúce sa dejinám osídlenia¹⁸ či miestopisné práce,¹⁹ práce venujúce sa genealógii, heraldike a dejinám jednotlivých šlach-

¹⁴ Archív Slovenského národného múzea v Bratislave, pobočka Martin, inv. č. 637, MEDZIHRADSKÝ, Adolf: *55 címerov zemianskych familií oravských* (ďalej iba *55 címerov zemianskych familií oravských*).

¹⁵ Oravská galéria v Dolnom Kubíne, MEDZIHRADSKÝ, Adolf: *Erby zemianskych rodín oravskej župy* (ďalej iba *Erby zemianskych rodín oravskej župy*), 1904–1910, kolorovaná kresba, sign. OG-K-15 – OG-K-65, OG-K-1268, OG-K-1269.

¹⁶ Magyar Nemzeti Levéltár (ďalej iba MNL), Diplomatikai Levéltár (ďalej iba DL); Diplomati-kai Fényképgyűjtemény (ďalej iba DF).

¹⁷ Portálne súpisy Oravskej stolice publikoval W. Semkowicz. Pozri pozn. č. 5.

¹⁸ BEŇKO, Ján: *Osídlenie severného Slovenska* (ďalej iba *Osídlenie*). Košice 1985; GYÖRFFY, György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. Budapest 1963; Týž: *Komitat Orawa*. In: GARBACIK, Józef et al. (ed.). *Mediaevalia: w 50 rocznicę pracy naukowej Jana Dobrowskiego*. Warszawa 1960, s. 61–70; KAVULJAK, Andrej: *Orava v XIII. storočí*. Sborník Matice slovenskej, 13, č. 5, s. 387–402.

¹⁹ KAVULJAK, Andrej: *Historický miestopis Oravy*. Bratislava 1955.

tických rodov či šľachty ako takej,²⁰ no siahli sme i po regionálnej vlastivednej literatúre²¹ a prácach venujúcich sa dejinám jednotlivých lokalít.²²

Na nasledujúcich pár riadkoch sa ešte pokúsime v skratke priblížiť základné metodické zásady, ktorých sme sa pri riešení nastolenej problematiky pridržali. Pri analyzovaní majetkových pomerov nižšej šľachty sme postupovali tak, že sme si v rámci sledovaného časového úseku vyčlenili 5 medzníkov, vzdialených od seba vždy presne 50 rokov (údaje sme teda zhromažďovali k rokom 1300, 1350, 1400, 1450 a 1500),²³ ku ktorým sme následne zhod-

²⁰ ANDRÁŠ, Peter: *Dejiny rodu Meško*. Martin 2011; Týž: *Vývoj rodového erbu Meškovcov*. Genealogicko-heraldický hlas, 2, 1992, č. 1–2, s. 20–25; BEŇKO, Ján: *Najstaršia turčianska, liptovská a oravská šľachta*. In: ŠTULRAJTEROVÁ, Katarína (ed.): *Najstaršie rody na Slovensku*. Martin 1994, s. 81–87; BEŇŠOVÁ, Elena: *Oravské zemianske rody a ich kultúrne tradície: vznik zemianstva v Uhorsku a na Orave*. In: Národopisný zborník 15. Martin 2009, s. 10–45; Táž: *Oravské zemianstvo*. In: KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (ed.): *Zemianstvo na Slovensku v novoveku. Časť I: Postavenie a majetky zemianskych rodov*. Martin 2009, s. 116–151; ČERŇAN, Igor: *Genealogická sonda do rodiny Medvedských z Medvedzia a Bysterca na Orave*. In: Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1995. Martin 1995, s. 7–22; ĎURIŠKA, Zdenko: *Príspevok ku geneológii rodu Čaplovičovcov*. In: Biografické štúdie 30. Martin 2004, s. 49–84; Týž: *Rod Alexandra Kubíniho*. In: Biografické štúdie 33. Martin 2008, s. 143–149; HAUTOVÁ, Júlia: *Platyovci v stredovekom Liptove, Turci a na Orave*. Slovenská archivistika, 43, 2008, č. 1, s. 64–73; KUBÍNÝI, Ferenc – KUBÍNÝI, Miklós: *A felsőkubinyi Kubinyi család története és leszármazása*. Budapest 1901; MAJLÁTH, Béla: *A Hongh nemzetség ivadéakai (A Szentannai és Bobrovniki Bobrovnyiczky és Hadászai Kiszely családok)*. In: Turul 9, Budapest 1891, s. 161–171; NAGY, Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I.–XIII. díel. Pest 1857–1868; VARSIK, Branislav: *Otázky vzniku a vývinu slovenského zemianstva*. Bratislava 1988; VÍTEK, Peter – MAŤUGOVÁ, Soňa: *Lexikón erbov šľachty na Slovensku III* (ďalej iba *Lexikón*). Bratislava 2007.

²¹ MIKLÁŠ, Milan – HUBA, Peter: *Premeny Oravy*. Martin 1985; HUBA, Peter: *Orava v časoch minulých i prítomných*. Dolný Kubín 2000.

²² CALLO, Jozef: *Istebné*. Dolný Kubín 2006; ČAPLOVIČ, Pavol: *Dolný Kubín*. Martin–Dolný Kubín 1986; ČELKOVÁ, Anna: *Medvedzie*. Bratislava 1997; HUBA, Peter: *Dolný Kubín*. Dolný Kubín 1992; HUBA, Peter et al: *Dolný Kubín*. Dolný Kubín 2008; HUBA, Peter: *Istebné*. Dolný Kubín 1996; HUBA, Peter et al: *Naša Osádka*. Dolný Kubín 2008; HUBA, Peter: *Vyšný Kubín*. Dolný Kubín 1998; MÓRES, Cyril: *Zemianska Dedina*. Námestovo 2005; VÁVRA, Ján: *Z minulosti obce Jasenovej*. Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 34–35, 1940–1941, s. 140–148.

²³ Údaje sme vždy zhromažďovali k dátumu 1. január príslušného roku (medzníku). Keďže povaha stredovekého písomného materiálu nám neumožňuje zistiť, kto bol majiteľ, resp. majitelia poslušného sídla k 1. januáru príslušného roku, za majiteľa, resp. majiteľov považujeme vždy rod posledného známeho majiteľa, resp. majiteľov pred uvedeným dátumom. Aby sme však týchto majiteľov pokladali za „istých“, museli uvedený majetok dokázateľne vlastniť i v neskoršom období (t. j. po uvedenom dátume). V situácii, kedy sa určitý rod spomína ako majiteľ príslušného sídla, no po 1. januári najbližšieho medzníku sa už v prameňoch viac nespomína, ho k najbližšie nasledujúcemu medzníku uvádzame ako majiteľa „neistého“ a o ďalších 50 rokov už s takýmto rodom, či rodmi ako majiteľmi danej lokality nepočítame. Uvedené pravidlo samozrejme neplatí v prípade, ak pred 1. januárom príslušného medzníku dokázateľne došlo k vymretiu príslušného rodu, resp. sa na základe nejakých indícií pred-

nocovali stav majetkovej držby. Pod územím Oravy rozumieme niekdajšie územie Oravskej stolice, ktoré možno vymedziť súčasnými okresmi Dolný Kubín, Námestovo a Tvrdošín, ku ktorým treba ešte pripočítať územie 12 hornooravských obcí, ktoré boli v roku 1920 prechodne a po skončení druhej svetovej vojny definitívne pričlenené k Poľsku.²⁴ Za rod nižšej šľachy považujeme taký rod, ktorého príslušníci vlastnili majetok, menší ako jedno hradné panstvo.²⁵ Pri vyhodnocovaní stavu majetkovej držby v sledovanom regióne sme pracovali len s takými majetkami, ktoré z hľadiska typológie sídel spadali do kategórie hrad, mestečko alebo dedina. Nepracovali sme teda s majetkami typu: lesy, lúky, rybníky, tridsiatky a pod. U každého majetku identifikujeme jednak jeho vlastníka, jednak držiteľa. Keďže u lokalít s viacerými majiteľmi poznáme presnú veľkosť majetkových podielov jednotlivých vlastníkov len výnimočne, rozhodli sme sa v takýchto prípadoch aplikovať paritný princíp. Vychádzame teda z predpokladu, že každý zo spoluvlastníkov bol majiteľom rovnako veľkého podielu ako ostatní. V prípade, že jeden vlastník, či „typ“ vlastníka vlastnil majetkové podiely vo viacerých lokalitách, boli mu tieto podiely, kvôli zachovaniu prehľadnosti, sčítané. Napriek uvedeným metodickým zásadám, ktorých sa v celej práci pevne pridržame, treba vzhľadom na množstvo neistých údajov počítať s určitou odchýlkou nami prezentova-

---

pokladá, že daný rod vymrel. Ak však dochádza k situácii, že pred 1. januárom príslušného medzníku je v prameňoch známy jeden vlastník, či vlastníci a po ňom druhý, či niekoľko iných vlastníkov a nie sú známe žiadne bližšie podrobnosti, kedy a za akých okolností dochádza k zmene vlastníka danej lokality, uvádzame vlastníka ako „neznámeho“. Dochádza však i k situáciám, kedy za majiteľa príslušnej lokality považujeme osobu, ktorá daný majetok dokázateľne vlastnila až po 1. januári príslušného medzníku, no na základe istých indícií možno predpokladať, že tomu tak bolo už i k dňu 1. januára príslušného roku (medzníku). S takýmto vlastníkom však tiež pracujeme len ako s „neistým“. Za „neistého“ majiteľa považujeme i taký rod, ktorého vlastníctvo síce nie je možné k danému, ani nasledujúcemu medzníku potvrdiť písomnými prameňmi, no iné typy prameňov, prípadne iné indície nasvedčujú, že jeho vlastníkom bol.

²⁴ Po tom, čo bola v roku 1920 upravená československo-poľská hranica, bolo Poľsku v severovýchodnej časti Oravy odstúpených 14 obcí: Bukovina-Podsklie, Harkabúz, Hladovka, Chyžné, Jablonka, Nižná Lipica, Nižná Zubrica, Orávka, Pekelník, Podvlk, Srnie, Suchá Hora, Vyšná Lipica a Vyšná Zubrica. V roku 1924 síce boli obce Hladovka a Suchá Hora opäť pričlenené k Československu a v priebehu rokov 1939–1945 sa súčasťou Slovenskej republiky stalo i zvyšných 12 obcí, no po skončení druhej svetovej vojny bolo týchto 12 hornooravských obcí opäť pričlenených k Poľsku. Pozri ŽUDEĽ, Juraj: *Utváranie hraníc Slovenska*. Slovenská archivistika, 30, 1995, č. 2, s. 230–233; PRIKRYL, Ľudovít Viliam: *Vývoj mapového zobrazenia Oravy*. In.: *Vlastivedný zborník Považia* 13. Martin 1978, s. 79; ŽUDEĽ, Juraj: *Stolice na Slovensku*. Bratislava 1984, s. 99; SEMOTANOVÁ, Eva: *Historická geografie Českých zemí*. Praha 2002, s. 132; *Encyklopédia Slovenska IV.: zväzok N–Q*. Bratislava 1980, s. 208.

²⁵ Vychádzame pritom z delenia F. Uličného. Pozri ULIČNÝ, Ferdinand: *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava 2013, s. 438.

ných výsledkov od skutočného stavu. S istou odchýlkou treba počítať i z toho dôvodu, že sme v práci pracovali len s takými lokalitami, ktoré možno k rokom 1300, 1350, 1400, 1450 a 1500 bezpečne identifikovať ako lokality vo vlastníctve či držbe jednotlivých rodov z radov nižšej šľachty.

Po trochu dlhšej úvodnej časti nášho príspevku, v ktorej sme sa snažili, pokiaľ možno čo najstručnejšie, priblížiť pramene a základné metodické zásady našej práce, pristúpime teraz k analýze vývoja majetkových pomerov nižšej šľachty na Orave v období rokov 1300–1500. Nakoľko veľkosť a zmeny majetku nie je možné skúmať bez ich číselného vyjadrenia, zhrnuli sme výsledky nášho výskumu do niekoľkých prehľadných tabuliek, ktoré nám asi najlepšie umožňujú sledovať dynamiku vývoja majetkových pomerov. K jednotlivým tabuľkám pripájame náš sprievodný komentár a zhodnotenie.

Ešte predtým ako pristúpime k samotnej analýze majetkových pomerov nižšej šľachty, oboznámime sa so stavom osídlenia Oravy v rozmedzí rokov 1300–1500.

Tabuľka 1: Počet lokalít na Orave v rokoch 1300–1500

Rok	Hrad	Mestečko	Dedina			Mestečko / Dedina (?)	Celkový počet sídel		
			D	P	C		D	P	C
1300	1	–	3	18	21	–	4	18	22
	4,5 %	–			95,5 %	–	18,2 %	81,8 %	100 %
1350	1	–	10	19	29	–	11	19	30
	3,3 %	–			96,7 %	–	36,7 %	63,3 %	100 %
1400	1	3	20	13	33	1	25	13	38
	2,6 %	7,9 %			86,9 %	2,6 %	63,2 %	36,8 %	100 %
1450	1	4	32	1	33	–	37	1	38
	2,6 %	10,5 %			86,9 %	–	97,4 %	2,6 %	100 %
1500	1	4	32	1	33	–	37	1	38
	2,6 %	10,5 %			86,9 %	–	97,4 %	2,6 %	100 %

Legenda: D – písomne doložené lokality, P – predpokladané lokality, C – celkovo, (?) – neisté

Ako môžeme vidieť v tabuľke 1, počet lokalít na Orave v priebehu rokov 1300–1400 neustále stúpal. Najvýraznejší nárast počtu lokalít zaznamenávame hneď na začiatku nami sledovaného obdobia, t. j. v rozmedzí rokov

1300–1350, kedy došlo k zvýšeniu počtu lokalít až o 26,7 %. Pomerne výrazne sa však počet lokalít zvyšoval i v priebehu rokov 1350–1400, kedy možno konštatovať, síce o čosi menší, no i tak pomerne výrazný, 23,3 % nárast. Po roku 1400 nastala vo vývoji osídlenia skúmanej oblasti menšia stagnácia, ktorá však trvala až do konca nami sledovaného obdobia.

Napriek tomu, že počet lokalít na Orave v priebehu rokov 1300–1400 nepretržite stúpal a v rokoch 1450–1500 stagnoval, stretávame sa i tu, aj keď len vo veľmi zanedbateľnej miere, so zaníkaním sídel. V priebehu celého obdobia vymedzeného rokmi 1300–1500 však na Orave zanikla len jedna lokalita.²⁶ S najväčšou pravdepodobnosťou sa tak stalo niekedy v priebehu prvej polovice 15. storočia, v súvislosti s bližšie nedatovateľným vpádom husitov na územie dolnej Oravy.²⁷ Napriek uvedenej skutočnosti zaznamenávame na Orave v celkovom meradle za roky 1300–1500 výrazný nárast počtu lokalít.

Ako sa však v tomto období na území skúmaného regiónu vyvíjali majetkové pomery, prezentuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 2: Majetkové pomery na Orave v rokoch 1300–1500

Rok	Kráľ		Šľachta						?	
			VŠ		SŠ		NŠ			
	V	D	V	D	V	D	V	D	V	D
1300	19	–	–	19	–	–	3	3	–	–
	86,4 %	–	–	86,4 %	–	–	13,6 %	13,6 %	–	–
1350	21,5	21,5	–	–	–	–	7,5	7,5	1	1
	71,7 %	71,7 %	–	–	–	–	25 %	25 %	3,3 %	3,3 %

²⁶ Pohlendtov pustinný kvocient je preto pre územie Oravy v rokoch 1300–1500 veľmi nízky – len 2,6 %.

²⁷ Jednalo sa o dedinu Teplica (*Topolcha*), ktorá ležala v katastri súčasnej obce Párnica (k lokalizácii Teplice pozri BEŇKO, J.: *Osídlenie*, s. 58.). Keďže Teplica sa v písomných prameňoch spomína jediný raz (1358), nie je možné zistiť, kedy presne došlo k jej zániku. Ak sa tak nestalo už niekedy v priebehu druhej polovice 14. storočia, tak k nemu muselo s určitou dôjst počas bližšie neznámeho husitského vpádu na dolnú Oravu. Ako vysvitá z listiny, ktorou Mikuláš Balický, turčiansky a oravský župan, roku 1430 obnovil práva a výsady dedičného richtára Párnice a Zahrabova Mikuláša Kunela, husiti počas tohto vpádu s najväčšou pravdepodobnosťou vypálili Párnicu a s ňou pravdepodobne i susednú Teplicu. Podľa slov Mikuláša Kunela mu pôvodná šoltýska listina mala zhorieť počas tohto vpádu husitov (GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí* 2., s. 164.).

1400	22	22	–	–	–	–	14	14	2	2
	57,9 %	57,9 %	–	–	–	–	36,8 %	36,8 %	5,3 %	5,3 %
1450	24,5	–	–	–	2	26,5	9,5	9,5	2	2
	64,4 %	–	–	–	5,3 %	69,7 %	25 %	25 %	5,3 %	5,3 %
1500	–	–	25	–	–	25	12	12	1	1
	–	–	65,8 %	–	–	65,8 %	31,6 %	31,6 %	2,6 %	2,6 %

Legenda: V – vlastníctvo, D – držba, VŠ – vyššia šľachta, SŠ – stredná šľachta, NŠ – nižšia šľachta, ? – neznámy

Už pri prvom pohľade na tabuľku č. 2 je zrejmé, že príslušníci nižšej šľachty figurovali na Orave počas celého nami sledovaného obdobia v pozícií minoritného vlastníka. Napriek tomu sa však príslušníkom nižšej šľachty podarilo v priebehu rokov 1300–1500 výrazne rozšíriť počet lokalít, ktoré sa nachádzali v ich vlastníctve a držbe, čo malo samozrejme za následok i viditeľné zvýšenie percentuálneho zastúpenia ich majetkov.

Ako môžeme vidieť v tabuľke, počet lokalít, ktorých vlastníkom a držiteľom boli jednotlivé rody z radov nižšej šľachty, prudko stúpal najmä v rozmedzí rokov 1300–1400. Priamo úmerne so zvyšovaním počtu lokalít vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty v tomto období stúpalo i percentuálne zastúpenie jej majetkov. Najvýraznejší nárast počtu lokalít, ktoré boli vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty zaznamenávame v rozmedzí rokov 1300²⁸–1350,²⁹ kedy ich počet stúpol až o 150 %. Uvedený nárast sa nevy-

²⁸ V roku 1300 bola nižšia šľachta vlastníkom a zároveň i držiteľom troch lokalít: Malý Bysterec, Medvedzie a Revišné. Malý Bysterec a Medvedzie boli pravdepodobne majetkom rodu Medvecký (?). (NAGY, I.: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. VII., s. 388.), Revišné bolo dokázateľne majetkom rodu Revický (MNL, DL, č. 71 671; REVICZKY, S.: *A revisnyei Reviczky-család okmánytára*, č. 1; CAC IV. s. 1–2, č. 1; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 1.*, s. 183–184.).

²⁹ V roku 1350 bola nižšia šľachta vlastníkom a zároveň i držiteľom 7,5 lokality: Jasenová, Malý Bysterec, Medvedzie, Revišné, Teplica, Vyšný Kubín, Záskanie a ½ Gecele. Jasenová bola dokázateľne majetkom rodu Čaplovič (ŠA BY, fond Rod Čaplovič, bez označenia, MNL, DF, č. 268 751; RDSL II., s. 256, č. 557; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 1.*, s. 213.). Malý Bysterec a Medvedzie boli pravdepodobne majetkom rodu Medvecký (?). (Pozri pozn. č. 28.). Revišné bolo dokázateľne majetkom rodu Revický (pozri pozn. č. 28.). Teplica bola pravdepodobne majetkom bližšie neznámeho rodu „...de Topolcha...“ (?). (REVICZKY, S.: *A revisnyei Reviczky-család okmánytára*, č. 6; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*, s. 76.). Vyšný Kubín bol dokázateľne majetkom rodov Kubínsky a Meško (MNL, DL, č. 102 943.). Záskanie bolo dokázateľne majetkom rodu Luciška (CDH IX/1, s. 318–319; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*, s. 59.) a ½ Gecele bola pravdepodobne majetkom rodu Jarábek (?). (BEŇKO, J.: *Osídlenie*, s. 56. Pozri pozn. č. 31.).

hnutne musel prejať i v percentuálnom zastúpení majetkov nižšej šľachty, ktoré sa vďaka tomu zvýšilo o 11,4 %. O čosi pomalšie, no i tak stále veľmi výrazne, stúpala počet lokalít vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty i v priebehu rokov 1350–1400.³⁰ Počet lokalít, ktorých majiteľom boli jednotlivé rody z radov nižšej šľachty, sa v priebehu uvedeného obdobia zvýšil o 86,7 %. Za to isté obdobie stúplo percentuálne zastúpenie majetkov nižšej šľachty o 12,8 %, čo je najvýraznejší nárast zastúpenia majetkov nižšej šľachty v priebehu ce-

³⁰ V roku 1400 bola nižšia šľachta vlastníkom a zároveň i držiteľom 14 lokalít: Istebné, Jasenová, Lavkovo, Malý Bysterec, Medvedzie, Medzihradné, Osádka, Revišné, Štefanov, Teplica, Vyšný Kubín, Záskanie, Zemianska Dedina, ½ Gecele a ½ Mokrade. Istebné bolo dokázateľne majetkom rodu Dávid (CDH IX/5, s. 593; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*, s. 113–114.). Jasenová bola dokázateľne majetkom rodov Čaplovič, Valič a pravdepodobne i Činege (?) (ŠA BY, fond Rod Čaplovič, bez označenia, MNL, DF, č. 268 751; CDH IX/2, s. 579; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 1.*, s. 218, 221–222. Pozri pozn. č. 29.). Lavkovo bolo pravdepodobne majetkom rodu Necpalský (?). (BEŇKO, J.: *Osídlenie*, s. 58. Porov. Štefanov). Malý Bysterec a Medvedzie boli dokázateľne majetkom rodu Medvecký (Podľa názoru P. Víteka a S. Maťugovej sa Andrej, syna Bekeho „...de Kisbesztricz...“ mal stať zakladateľom rodov Bysterecký a Kremnický. Ostatná genealogická literatúra však pokladá Andreja, syna Bekeho „...de Kisbesztricz...“, i jeho potomstvo, za príslušníkov rodu Medveckých. Pozri Vítek, P. – Maťugová, S.: *Lexikón*, s. 27, 65.) (CDH IX/7, s. 134–136; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*, s. 86–87. GEBURA, J.: *Listiny k dejinám Tvrdošína*, s. 16–17, č. 4.). Medzihradné bolo dokázateľne majetkom rodu Medzihradský (MNL, DF, č. 266 617; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*, s. 74.). Osádka bola pravdepodobne majetkom bližšie neznámeho rodu „...de superiorius Leszina...“ (?). (CDH IX/5, s. 519; SZONTAGH, D.: *Felső-Kubíni Mesko család nemzedékrendje és történeti emlékei*, č. XII; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 1*, s. 144–145.). Revišné bolo dokázateľne majetkom rodov Čutka, Dedinský, Kanderka, Matejec a Revický (Príslušníci rodu Revických, sa stali zakladateľmi nových spríbuznených rodov Čutka, Dedinský, Kanderka a Matejec. Všetky uvedené rody vlastnili a užívali spoločne tak Revišné, ako aj Zemiansku Dedinu. Pozri pozn. č. 28. Porov. Zemianska Dedina). Štefanov bol dokázateľne majetkom rodu Necpalský (M. Pajdušák nesprávne pokladal Mikuláša, syna Folkuša a Mikuláša, syn Jána za potomkov vyšnokubínskych zemanov. Z neskorších prameňov však jednoznačne vyplýva, že vyššie menovaní šľachtici boli príslušníkmi rodu Necpalských z turčianskych Necpál. Pozri PAJDUŠÁK, Matúš: *Krátky prehľad dejín Oravy*. Ružomberok 1948, s. 9.). (HORVÁTH, S.: *A Liptói és Turóczi regisztrum*, s. 88, § 57; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*, s. 109; Týž: *Listiny k dejinám Tvrdošína*, s. 14–15, č. 3.). Teplica bola pravdepodobne majetkom bližšie neznámeho rodu „...de Topolcha...“ (?). (Pozri pozn. č. 29.). Vyšný Kubín bol dokázateľne majetkom rodov Kubínsky a Meško (Pozri pozn. č. 29.). Záskanie bolo dokázateľne majetkom rodov Luciška, Škrabák a Bešeňovský (HORVÁTH, S.: *A Liptói és Turóczi regisztrum*, s. 79, § 37; ZsOI, č. 5; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*, 66; MEDZIHRADSKÝ, A.: *55 címerov zemianských familií oravských*, č. 45; Týž: *Erby zemianskych rodín oravskej župy*, č. 20. Pozri pozn. č. 29.). Zemianska Dedina bola dokázateľne majetkom rodov Čutka, Dedinský, Kanderka, Matejec a Revický (CDH IX, 2, 387–389; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*, s. 103–105; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám Tvrdošína*, s. 12–13, č. 2. Porov. Revišné). ½ Gecele bola pravdepodobne majetkom rodu Jarábek (?). (Pozri pozn. č. 29 a 31.). ½ Mokrade bola dokázateľne majetkom rodu Škrabák (MNL, DL, č. 94 911; BORSA, I. – ILA, B.: *Az Abaffy család levéltára*, s. 20–21, č. 23.).

lého nami sledovaného obdobia. Situácia sa však dramaticky zmenila v priebehu rokov 1400–1450,³¹ kedy došlo k výraznému až 32,1 % poklesu počtu lokalít vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty. Uvedená skutočnosť sa samozrejme prejavila i na percentuálnom zastúpení majetkov nižšej šľachty, ktoré v priebehu uvedeného obdobia pokleslo až o 12,8 %, čím sa vlastne prepadlo na svoju úroveň z roku 1350. V priebehu rokov 1450–1500³² sa však postave-

³¹ V roku 1450 bola nižšia šľachta vlastníkom a zároveň i držiteľom 9,5 lokalít: Čimhová, Istebné, Jasenová, Medvedzie, Medzihradné, Revišné, Vyšný Kubín, Záskanie, Zemianska Dedina a ½ Gecele. Čimhová bola dokázateľne majetkom rodu Platy (ŠA BY, fond Oravský komposesorát, inv. č. 55, fasc. 22, č. 1; SEMKOWICZ, W.: *Materialy źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy*. I., s. 4–6, č. 3; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí* 3., s. 1.). Istebné bolo dokázateľne majetkom rodu Dávid (Pozri pozn. č. 30.). Jasenová bola dokázateľne majetkom rodov Čaplovič a Byatt (Pozri pozn. č. 29 a 30.). Medvedzie bolo dokázateľne majetkom rodu Medvecký (Pozri pozn. č. 28 a 30.). Medzihradné bolo dokázateľne majetkom rodu Medzihradský (Pozri pozn. č. 30.). Revišné bolo dokázateľne majetkom rodov Burian, Čutka, Dedinský, Kanderka, Kupčo, Matejec, Revický a Žuffa (Príslušníci rodu Dedinskovcov sa stali zakladateľmi nových príbuzných rodov Burian, Kupčo a Žuffa. Všetky uvedené rody však i naďalej vlastnili a užívali spoločne tak Revišné, ako aj Zemiansku Dedinu. Pozri pozn. č. 30. Porov. Zemianska Dedina). Vyšný Kubín bol dokázateľne majetkom rodov Kubínsky, Meško a Orság Gazda (NAGY, I.: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. VIII., s. 285–286. Pozri pozn. č. 29.). Záskanie bolo dokázateľne majetkom rodov Škrabák a Bešeňovský a pravdepodobne i rodu Czuda (?) a bližšie neznámeho Štefana syna Pavla, resp. jeho potomkov (?). (NAGY, I.: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. X., s. 245.). Zemianska Dedina bola dokázateľne majetkom rodov Burian, Čutka, Dedinský, Kanderka, Kupčo, Matejec, Revický a Žuffa (Pozri pozn. č. 30. Porov. Revišné). ½ Gecele bola dokázateľne majetkom rodu Jarábek (SNA, fond Jozef Kohút, Kohútova zbierka listín, škatuľa č. 3.).

³² V roku 1500 bola nižšia šľachta vlastníkom a zároveň i držiteľom 12 lokalít: Čimhová, Istebné, Jasenová, Lavkovo, Malý Bysterec, Medvedzie, Medzihradné, Revišné, Štefanov, Vyšný Kubín, Zemianska Dedina, ½ Gecele a ½ Záskanie. Čimhová bola dokázateľne majetkom rodu Platy a pravdepodobne i rodu Trnka (?) (V staršej genealogickej literatúre sa nesprávne uvádza, že Trnkovci boli jednou z vetiev Platyovcov. V skutočnosti sa však jednalo o príslušníkov moravsko-sliezskeho rodu Trnka z Ratibořan. Pozri VÍTEK, P. – MAŤUGOVÁ, S.: *Lexikón*, s. 125; HAUTOVÁ, J.: *Platyovci v stredovekom Liptove, Turci a na Orave*, s. 71.). (VÍTEK, P. – MAŤUGOVÁ, S.: *Lexikón*, s. 125. Pozri pozn. č. 31.). Lavkovo bolo pravdepodobne majetkom rodu Kubínsky (?). (KUBÍNYI, F. – KUBÍNYI, M.: *A felső-kubíni Kubínyi család története és leszármazása*, s. 36–37.). Istebné bolo dokázateľne majetkom rodu Dávid (Pozri pozn. č. 30.). Jasenová bola dokázateľne majetkom rodu Čaplovič a pravdepodobne i rodov Byatt (?) a Kysel (?) (MAJLÁTH, B.: *A Hongh nemzetség ivadékai*, s. 170; NAGY, I.: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. XIII., s. 173. Pozri pozn. č. 29–31.). Malý Bysterec bol dokázateľne majetkom rodu Kremnický (REVICZKY, S.: *A revisnye Reviczky-család okmánytára*, č. 20.). Medvedzie bolo dokázateľne majetkom rodu Medvecký (Pozri pozn. č. 28 a 30.). Medzihradné bolo dokázateľne majetkom rodu Medzihradský (Pozri pozn. č. 30.). Revišné bolo dokázateľne majetkom rodov Burian, Čutka, Dedinský, Kanderka, Kupčo, Matejec, Revický a Žuffa (Pozri pozn. č. 30 a 31.). Štefanov bol pravdepodobne majetkom rodu Kubínsky (?). (KUBÍNYI, F. – KUBÍNYI, M.: *A felső-kubíni Kubínyi család története és leszármazása*, s. 36–37.). Vyšný Kubín bol dokázateľne majetkom rodov Kubínsky, Meško a Orság Gazda (Pozri pozn. č. 31.). Zemianska Dedina bola dokázateľne majetkom rodov Burian, Čutka, Dedinský, Kanderka, Kupčo, Matejec, Revický a Žuffa (Pozri pozn. č. 30 a 31.).

nie nižšej šľachty, ako kategórie vlastníka a držiteľa majetkov na Orave, opäť viditeľne zlepšilo. V uvedenom období totižto došlo k 26,3 % zvýšeniu počtu lokalít, ktorých majiteľom a držiteľom boli jednotlivé rody nižšej šľachty, čo sa nutne prejavilo i na zvýšení percentuálneho zastúpenia nižšej šľachty, ktoré v tomto období stúplo o 6,6 %.

Napriek istému úpadku majetkov nižšej šľachty, ktoré zaznamenávame v období rokov 1400–1450, zaznamenávame v celkovom meradle jednak výrazný nárast počtu lokalít vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty, jednak viditeľný nárast jej percentuálneho zastúpenia. Maximum, čo do počtu lokalít i čo sa percentuálneho zastúpenia týka, dosiahla nižšia šľachta v roku 1400.

Z vyššie prezentovaných údajov jasne vyplýva, že v závislosti od obdobia, boli príslušníci nižšej šľachty vlastníkmi od troch do 13 celých lokalít a dvoch ½ podielov v ďalších dvoch lokalitách, o ktoré sa delili s Oravským hradným panstvom. O aké lokality sa však jednalo, z hľadiska typológie sídel, vyjadruje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 3: Vlastníctvo a držba nižšej šľachty na Orave v rokoch 1300–1500 z hľadiska typológie sídel

Rok	Hrad		Mestečko		Dedina		Mestečko / Dedina (?)	
	V	D	V	D	V	D	V	D
1300	–	–	–	–	3	3	–	–
	–	–	–	–	100 %	100 %	–	–
1350	–	–	–	–	7,5	7,5	–	–
	–	–	–	–	100 %	100 %	–	–
1400	–	–	–	–	14	14	–	–
	–	–	–	–	100 %	100 %	–	–
1450	–	–	–	–	9,5	9,5	–	–
	–	–	–	–	100 %	100 %	–	–
1500	–	–	–	–	12	12	–	–
	–	–	–	–	100 %	100 %	–	–

Legenda: V – vlastníctvo, D – držba, (?) – neisté

½ Gecele bola dokázateľne majetkom rodu Jarábek (Pozri pozn. č. 31.) a ½ Zásalia bola dokázateľne majetkom rodu Škrabák (Pozri pozn. č. 30 a 31.).

Z tabuľky 3 jasne vyplýva, že k rokom 1300, 1350, 1400, 1450 a 1500 príslušníci nižšej šľachty dokázateľne vlastnili a držali len dediny. Roku 1371 však príslušníci bližšie neznámeho rodu nižšej šľachty dokázateľne založili a istý čas i vlastnili a mali v držbe jedno zo štyroch oravských mesteciek. Nakoľko však z prameňov nie je známe, či si títo šľachtici toto mestočko udržali aj v roku 1400, radíme ho v uvedenom roku medzi lokality s neznámym majiteľom.³³ Ukazuje sa tým, že hoci má nami zvolený pracovný postup svoje nesporné výhody, má ako každá metóda i svoje limity. Nie vždy totižto dokáže adekvátne zachytiť dynamiku vývoja majetkových pomerov skúmaného regiónu, čo treba mať vždy na pamäti.

Ak by sme sa však vrátili k údajom zhromaždeným v tabuľke č. 3., mohli by sme ohľadom typológie sídel, ktoré boli v uvedenom období v rukách nižšej šľachty konštatovať, že v rokoch 1300, 1350, 1400, 1450 a 1500 sa vo všetkých prípadoch jednalo o dediny. Ináč povedané, dediny si vždy k uvedeným rokom zachovali 100 % podiel v rámci majetkov nižšej šľachty.³⁴ Keďže k uvedeným rokom možno všetky lokality, ktoré boli dokázateľne majetkom nižšej šľachty, identifikovať ako dediny, vývoj vlastníctva a držby dedín kopíruje vývoj počtu lokalít vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty. Z uvedeného dôvodu nemá zmysel ho na tomto mieste osobitne rozoberať.³⁵

Z vyššie uvedeného teda jasne vyplýva, že hoci príslušníci nižšej šľachty v priebehu nami sledovaného obdobia rokov 1300–1500 na Orave dokázateľne istý čas vlastnili a držali i jedno mestočko,³⁶ ich doménou, z hľadiska typológie sídel, bolo jednoznačne vlastníctvo a držba dedín. Príslušníkom

³³ Jednalo sa o lokalitu Trstená. Mestočko Trstená síce v roku 1371 založil Schwankomir, notár palatína Ladislava Opolského, spoločne so svojim príbuzným Ladislavom a bratmi Jankom, Grimkom, Junislavom a Wismerom, no keďže sa menovaní majitelia v súvislosti s Trstenou už viac nespomínajú, je otázne, či boli jej majiteľmi aj v roku 1400. Roku 1420 už bolo mestočko Trstená dokázateľne súčasťou majetkov Oravského hraného panstva (ŠA BY, p. DK, fond Mestočko Trstená, inv. č. 7, 10, 13–17; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám Oravských obcí* 1., s. 173–174; GEBURA, Jozef: *Listiny k dejinám Trstenej*, s. 2–4; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám Tvrdošína*, s. 21–24, 25–27, č. 8; MNL, DL, č. 64 749; ZsO VII, s. 485, č. 2135; SEMKOWICZ, W.: *Materjaly źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy*. I., s. 23–24 č. 16; WENZEL, Gusztáv: *Stibor Vajda*. Budapest 1874, s. 172, č. 130.). Podľa J. Langerera mal Schwankomir a jeho príbuzní stratiť svoje oravské majetky počas vpádu moravského markgrófa Prokopa na územie severozápadného Slovenska, t. j. niekedy v priebehu rokov 1397–1399 (Pozri LANGER, Jiří: *Trstená 600-ročná*. Martin 1973, s. 76.). Uvedený Langerov predpoklad však nie je možné potvrdiť písomnými prameňmi.

³⁴ V roku 1371, tzn. v období kedy boli Schwankomir, Ladislav, Janko, Grimko, Junislav a Wismer dokázateľne vlastníckmi mestočka Trstená, bol pomer mestočka a dedín, v rámci majetkov nižšej šľachty 7,1 % : 92,9 %.

³⁵ Pozri s. 38–41.

³⁶ I v najideálnejšom prípade sa jednalo o obdobie maximálne 49 rokov (1371–1420).

nižšej šľachty sa navyše v priebehu rokov 1300–1500 podarilo výrazne zvýšiť počet dedín, ktoré boli v ich vlastníctve a držbe. Svoje maximum čo do počtu dedín dosiahla nižšia šľachta v roku 1400.

Našu pozornosť teraz zameriame na otázku práva, resp. správy týchto dedín.³⁷

Tabuľka 4: Právne typy dedín vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty na Orave v rokoch 1300–1500

Rok	ZV		K/ ZV–ŠP (?)		ZV–ŠP		ZV + ZA–ŠP/ ZV + ZA–ZV–ŠP (?)	
	V	D	V	D	V	D	V	D
1300	–	–	3	3	–	–	–	–
	–	–	100 %	100 %	–	–	–	–
1350	–	–	7	7	0,5	0,5	–	–
	–	–	93,3 %	93,3 %	6,7 %	6,7 %	–	–
1400	2	2	11	11	0,5	0,5	0,5	0,5
	14,3 %	14,3 %	78,5 %	78,5 %	3,6 %	3,6 %	3,6 %	3,6 %
1450	1	1	8	8	0,5	0,5	–	–
	10,5 %	10,5 %	84,2 %	84,2 %	5,3 %	5,3 %	–	–
1500	3	3	8,5	8,5	0,5	0,5	–	–
	25 %	25 %	70,8 %	70,8 %	4,2 %	4,2 %	–	–

Legenda: V – vlastníctvo, D – držba, ZV – dedina na zvykovom práve, K/ZV–ŠP (?) – dedina, u ktorej nie je možná bližšia identifikácia, či sa jednalo o kuriálnu dedinu, alebo o dedinu s viacerými právnymi formami, obývanú obyvateľstvom žijúcim na zvykovom a šľachtickom práve, ZV–ŠP – dedina s viacerými právnymi formami, obývaná obyvateľstvom žijúcim na zvykovom a šľachtickom práve, ZV + ZA–ŠP/ZV + ZA–ZV–ŠP (?) – dedina, u ktorej nie je možná bližšia identifikácia, či sa jednalo o dedinu s viacerými právnymi formami, obývanú obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom a šľachtickom práve, alebo o dedinu s viacerými právnymi formami, obývanú obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom, zvykovom a šľachtickom práve

³⁷ Vychádzame pritom z delenia L. Sokolovského. Pozri SOKOLOVSKÝ, Leon: *Prehľad dejín verejnej správy na území Slovenska I : (Od počiatkov do roku 1526)*. Bratislava 1995; Týž: *Zvláštne formy práva a správy stredovekej dediny na Slovensku*. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Historica 44, Bratislava 2000, s. 37–55; Týž: *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava 2002.

Už pri prvom pohľade na tabuľku 4 je očividné, že presnejšia identifikácia právneho resp. správneho typu je možná len u zlomku dedín, ktoré boli v priebehu rokov 1300–1500 vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty. Problematiká je najmä identifikácia právneho resp. správneho typu dedín, ktoré boli priamo obývané ich šľachtickými majiteľmi či aspoň časťou z nich.³⁸ Vzhľadom na nemožnosť bližšej identifikácia označujeme tieto dediny ako dediny, u ktorých nie je možné určiť, či sa jednalo o kuriálne dediny, alebo o dediny s viacerými právnymi formami obývané obyvateľstvom žijúcim na zvykovom a šľachtickom práve (ďalej K/ZV–ŠP).

Ako môžeme vidieť v tabuľke, najrozšírenejším typom dediny vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty bol práve „typ“ K/ZV–ŠP. Jedná sa zároveň o jediný „typ“ dediny, ktorého prítomnosť máme u majetkov nižšej šľachty doložený v priebehu celého nami skúmaného obdobia. Napriek tomu, že počet dedín, ktoré kvôli nedostatku adekvátnych prameňov radíme k „typu“ K/ZV–ŠP, v priebehu rokov 1300–1400 neustále stúpal, percentuálne zastúpenie tohto „typu“ dedín, v dôsledku „objavenia sa“ iných typov dedín v rámci majetkov nižšej šľachty, neustále klesalo. Najväčší nárast počtu dedín „typu“ K/ZV–ŠP zaznamenávame hneď na začiatku nami sledovaného obdobia, t. j. v rozmed-

³⁸ Presnú identifikáciu právneho, resp. správneho typu dedín vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty nám vo väčšine prípadov znemožňuje skutočnosť, že písomné pramene z nami sledovaného obdobia nás len vo výnimočných prípadoch informujú o tom, či v dedine, ktorá bola majetkom nižšej šľachty, žilo okrem jej šľachtických majiteľov i nejaké poddanské obyvateľstvo. Navyše, ako sa zdá, časom mohlo dochádzať i k zmenám, tzn. že v istom období mohla byť jedna a tá istá dedina, resp. jej časť, ktorá bola majetkom nižšej šľachty, obývaná šľachtickým i poddanským obyvateľstvom, inokedy zas výlučne šľachtickým obyvateľstvom. Demonštrovať to môžeme na príklade Vyšného Kubína, kde portálny súpis z roku 1547 zachytil dve zdanené porty a dvoch želiarov. Portálny súpis z roku 1548 však uvádza, že majitelia Vyšného Kubína poddaných z týchto dvoch sedliackych usadlostí vyhнали a zaujali ich. V roku 1549 však už poddaní vo Vyšnom Kubíne opäť boli, nakoľko tu portálny súpis z uvedeného roku zachytil dve zdanené porty. (Pozri SEMKOWICZ, W.: *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy. II.*, s. 89–94.) Jedná sa síce o príklad z mladšieho obdobia, no k podobným situáciám mohlo dozaista dochádzať i v priebehu rokov 1300–1500.

zi rokov 1300³⁹–1350,⁴⁰ kedy sa počet týchto dedín zvýšil až o 133,3 %. Per-

³⁹ Jednalo sa o dediny: Malý Bysterec, Medvedzie a Revišné. V priebehu rokov 1300–1500 síce nemožno doložiť v Malom Bysterci, okrem jeho šľachtických majiteľov, prítomnosť poddanského obyvateľstva, no na základe listiny z roku 1510 a portálneho súpisu Oravskej stolice z roku 1547, ktoré priamo dokladajú prítomnosť poddanského obyvateľstva v Malom Bysterci, možno oprávnené predpokladať, že tu minimálne v istých obdobiach žiť mohlo (Archív biskupského úradu v Spišskom Podhradí, fond Hodnoverné miesto Spišská kapitula, Scr. 6. *Introduct. et statut. com. Liptov, Orava, Fasc. 4, č. 27*; SEMKOWICZ, W.: *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy. II.*, s. 89–90.). V prípade Medvedzia nemáme prítomnosť poddanského obyvateľstva doloženú ani v priebehu rokov 1300–1500, ani v portálnom súpise z roku 1547 a ani v portálnych súpisoch z ďalších rokov. Keďže sa však vznik Medvedzia predpokladá už niekedy v priebehu 13. storočia, nemožno principiálne vylúčiť, že tu v istých obdobiach žiť mohlo. V prípade Revišného nám listina z roku 1437 priamo dokladá prítomnosť poddanského obyvateľstva. Portálny súpis z roku 1547, ani ďalšie, síce v Revišnom žiadne zdaniteľné porty nezachytil, no z listiny z roku 1550 vyplýva, že tu okrem šľachty žilo i niekoľko rodín želiarov. Z vyššie uvedeného teda jasne vyplýva, že minimálne v istých obdobiach, poddanské obyvateľstvo v Revišnom dokázateľne žilo (REVICZKY, S.: *A revisnyei Reviczky-család okmánytára*, č. 12, 23.).

⁴⁰ Jednalo sa o dediny: Jasenová, Malý Bysterec, Medvedzie, Revišné, Teplica, Vyšný Kubín a Zásكالie. V priebehu celého skúmaného obdobia rokov 1300–1500 nemožno v Jasenovej doložiť okrem jej šľachtických majiteľov prítomnosť poddanského obyvateľstva. Ako však vyplýva z portálneho súpisu z roku 1547, aspoň v istých obdobiach mohlo v Jasenovej, spoločne s jej šľachtickými majiteľmi, žiť i poddanské obyvateľstvo (V portálnom súpise z roku 1547 sa dedina Jasenová uvádza ako majetok Oravského hradného panstva. V doterajšej literatúre býva táto skutočnosť vysvetľovaná tak, že niekedy v priebehu prvej polovice 16. storočia bola v tesnej blízkosti „zemianskej“ Jasenovej založená „sedliacka“ Jasenová, čím sa malo Oravské hradné panstvo snažiť zabrániť rozpínavosti jasenovských zemanov. Podľa nášho názoru však nie je veľmi pravdepodobné, že by Oravské hradné panstvo založilo v tesnom susedstve Jasenovej „vlastnú“ dedinu s úplne totožným názvom. Oveľa pravdepodobnejšia sa nám javí možnosť, že Oravské hradné panstvo získalo niekedy v priebehu prvej polovice 16. storočia majetkový podiel v Jasenovej a dosídlilo ho za pomoci zákupného práva.). Prítomnosť poddanského obyvateľstva v Jasenovej však nepriamo dokladá aj listina z roku 1320, ktorá Jasenovú označuje ako „...terras seu possessiones, pratum de lazen et silvam...“. Z uvedeného označenia totižto jasne vyplýva, že tu už v čase jej darovania musela jestvovať rozvinutá dedina a teda tu muselo žiť i poddanské obyvateľstvo (SEMOWICZ, W.: *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy. II.*, s. 89–90; ŠA BY, fond Rod Čaplovič, bez označenia; MNL, DF, č. 268 751; RDSL II., s. 256, č. 557; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 1.*, s. 213.). Malý Bysterec, Medvedzie, Revišné (Pozri pozn. č. 39.). V prípade Teplice je otázka prítomnosti poddanského obyvateľstva veľmi nejasná. Z jedinej písomnej správy o dedine Teplica, z roku 1358, totižto nie je možné zistiť, či tu okrem jej šľachtických majiteľov žilo, aspoň dočasne, i nejaké poddanské obyvateľstvo (REVICZKY, S.: *A revisnyei Reviczky-család okmánytára*, č. 6; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*, s. 76.). Vo Vyšnom Kubíne síce tiež nemožno doložiť prítomnosť poddanského obyvateľstva v priebehu rokov 1300–1500, no na základe portálneho súpisu z roku 1547, ktorý vo Vyšnom Kubíne prítomnosť poddanského obyvateľstva zachytil, možno pravom predpokladať, že tu minimálne v istých obdobiach žilo. Tomu, že vo Vyšnom Kubíne poddanské obyvateľstvo žiť skutočne muselo, naznačuje i skutočnosť, že v roku 1325 musel Vyšný Kubín vyvážiť Revúcu v Liptove, za ktorú ho magister Donč jeho novým vlastníkom vymenil. V čase tejto výmeny sa

centuálne zastúpenie tohto „typu“ dedín však v uvedenom období pokleslo o 6,7 %. Počet týchto dedín však naďalej výrazne stúpал i v priebehu rokov 1350–1400,⁴¹ i keď v tomto období zaznamenávame už „len“ 57,1 % nárast. Percentuálne zastúpenie dedín „typu“ K/ZV–ŠP však v tomto období pokleslo až o 14,8 %, čo je najväčší zaznamenaný pokles uvedeného „typu“ dediny v priebehu celého sledovaného obdobia. V priebehu rokov 1400–1450⁴² však už neklesalo len percentuálne zastúpenie dedín „typu“ K/ZV–ŠP, ale aj ich počet. Je zaujímavé, že v období, kedy sa počet dedín uvedeného „typu“ znížil o 27,3 %, stúplo ich percentuálne zastúpenie o 5,7 %. Počet dedín „typu“

teda muselo jednať o rozvinutú dedinu s patričným množstvom poddaných (SEMROWICZ, W.: *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy. II.*, s. 89–90; MNL, DL, č. 102 943.). V priebehu rokov 1300–1500 nemáme prítomnosť poddanského obyvateľstva priamo doloženú ani v Zásكالі, no keďže podľa portálneho súpisu z roku 1548 v Zásكالі dokázateľne poddanské obyvateľstvo žilo, možno oprávnene predpokladať, že tu mohlo, aspoň v istých obdobiach, žiť spoločne s jeho šľachtickými majiteľmi, i v priebehu rokov 1300–1500. Naznačovala by tomu i skutočnosť, že tu v čase darovania majetku už s najväčšou pravdepodobnosťou jestvovala rozvinutá dedina (SEMROWICZ, W.: *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy. II.*, s. 91–93; CDH IX/1, s. 318–319; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*, s. 59.).

⁴¹ Jednalo sa o dediny: Istebné, Jasenová, Malý Bysterec, Medvedzie, Medzihradné, Osádka, Revišné, Teplica, Vyšný Kubín, Zásكالie, Zemianska Dedina. V priebehu celého nami skúmaného rokov 1300–1500 síce nemožno v Istebnom dokázať prítomnosť poddanského obyvateľstva, no na základe portálneho súpisu z roku 1547, možno predpokladať, že tu minimálne v istých obdobiach poddanské obyvateľstvo žilo. O tom, že v priebehu rokov 1300–1500 mohlo v Istebnom spoločne s jeho šľachtickými majiteľmi žiť i poddanské obyvateľstvo, by svedčila i skutočnosť, že Istebné v roku 1316 muselo svojou hodnotou vyvážiť dedinu Belsko v Liptove, za ktorú ho magister Donč jeho novým vlastníkom vymenil. Muselo sa teda jednať o staršiu rozvinutú dedinu s patričným počtom poddaných. Či tu však toto poddanské obyvateľstvo žilo aj v čase, keď kráľ Ľudovít I. daroval Istebné jeho novým vlastníkom, ktorý sa tu aj usadili, nie je známe (SEMROWICZ, W.: *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy. II.*, s. 89–90; MNL, DL č. 40 361; RDSI II., s. 59, č. 91.). Jasenová, Malý Bysterec a Medvedzie (Pozri pozn. č. 39–40.). V prípade Medzihradného a Osádky nemáme prítomnosť poddanského obyvateľstva doloženú ani v priebehu rokov 1300–1500, ani v portálnom súpise z roku 1547 a ani v portálnych súpisoch z ďalších rokov. Je preto otázne, či v uvedených dedinách okrem ich šľachtických obyvateľov žilo i nejaké poddanské obyvateľstvo. Revišné, Teplica, Vyšný Kubín a Zásكالie (Pozri pozn. č. 39–40.). V prípade Zeminskej Dediny síce tiež nemožno dokázať prítomnosť poddanského obyvateľstva ani na základe písomného materiálu z rokov 1300–1500, ani na základe portálneho súpisu z roku 1547, ani na základe portálnych súpisoch z ďalších rokov, no na základe pôvodného názvu Zemianskej Dediny – Hodočín, ktorý je tvorený posesívnym sufixom, naznačujúcim, že sa jedná o sídlo pochádzajúce najneskôr z konca 12. storočia, možno právom predpokladať, že v čase, kedy kráľ Ľudovít I. daroval Zemiansku Dedinu jej novým majiteľom, ktorí sa v nej aj usadili, tu už jestvovala dedina, obývaná poddanským obyvateľstvom. Možno preto právom usudzovať, že minimálne v istých obdobiach poddanské obyvateľstvo v Zeminskej Dedine žiť mohlo (STANISLAV, Ján: *Dejiny slovenského jazyka. II. diel. Bratislava 1958*, s. 260.).

⁴² Jednalo sa o dediny: Istebné, Jasenová, Medvedzie, Medzihradné, Revišné, Vyšný Kubín, Zásكالie, Zemianska Dedina (Pozri pozn. č. 39–41.).

K/ZV–ŠP síce v priebehu rokov 1450–1500⁴³ opäť o čosi stúpol, no ani 6,3 % nárast počtu dedín uvedeného „typu“ nezabránil tomu, aby ich percentuálne zastúpenie pokleslo o 7,7 %.

V priebehu rokov 1350–1500⁴⁴ dokážeme v rámci majetkov nižšej šľachy identifikovať i zastúpenie v dedinách s viacerými právnymi formami, obývanými obyvateľstvom žijúcim na zvykovom a šľachtickom práve. Stav zachytený v tabuľke 4 však nezachytáva „skutočný“ počet dedín uvedeného typu v rámci dedín, ktoré boli vo vlastníctve a držbe nižšej šľachy, ani ich skutočné percentuálne zastúpenie, demonštruje skôr nemožnosť doložiť skutočný počet tohto právneho, resp. správneho typu dediny v rámci majetkov nižšej šľachy v priebehu nami skúmaného obdobia. Z uvedeného dôvodu nemá veľký zmysel robiť v prípade tohto typu dediny zhodnotenie.

Počnúc druhou polovicou 14. storočia začínajú príslušníci nižšej šľachy získavať do svojho vlastníctva a držby dediny na zvykovom práve. Do roku 1400⁴⁵ dosiahol tento typ dediny v rámci majetkov nižšej šľachy 14,3 % zastúpenie. Počet dedín na zvykovom práve, ktoré boli majetkom nižšej šľachy, však v období rokov 1400–1500 dosť kolísal a rovnako kolísalo aj ich percentuálne zastúpenie. V rozmedzí rokov 1400–1450⁴⁶ poklesol počet dedín

⁴³ Jednalo sa o dediny: Istebné, Jasenová, Malý Bysterec, Medvedzie, Medzihradné, Revišné, Vyšný Kubín, Zemianska Dedina a ½ Záskaľia (Pozri pozn. č. 39–41.).

⁴⁴ Jednalo sa o dedinu Geceľ. Vyplýva to zo skutočnosti, že časť Gecele, ktorá sa niekedy v priebehu prvej polovice 14. storočia dostala do rúk rodu Jarábek, sa vyčlenila zo staršej dediny, ktorá bola majetkom Oravského hradného panstva. Keďže dedina bola až do konca nami sledovaného obdobia rozdelená medzi Oravské hradné panstvo a príslušníkov rodu Jarábek, ktorí v nej aj sídlili, je zrejmé, že minimálne v tej časti dediny, ktorá bola majetkom Oravského hradného panstva, poddanské obyvateľstvo žiť muselo. Na základe portálneho súpisu z roku 1547 však možno oprávnenne predpokladať, že poddanské obyvateľstvo, minimálne v istých obdobiach, mohlo žiť aj v tej časti Gecele, ktorá bola majetkom príslušníkov rodu Jarábek (SEMROWICZ, W.: *Materialy źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy. II.*, s. 89–90.).

⁴⁵ Jednalo sa o dediny: Ľavkovo a Štefanov. Keďže sa dedina Ľavkovo vyčlenila zo staršej dediny Štefanov a nie je známe, že by sa v ňom usadil niektorý z členov rodu Necpalských, ktorým patrilo, možno ju bezpečne identifikovať ako dedinu na zvykovom práve (BEŇKO, J.: *Osidlenie*, s. 58. Porov. Štefanov). V prípade Štefanova tak možno súdiť na základe skutočnosti, že listina, ktorou kráľ Ľudovít I. roku 1355 daroval Štefanov jeho novým vlastníkom, ho označuje ako „...terre et silve...“, tzn., že tu už v čase udelenia uvedenej donácie musela jestvovať dedina obývaná poddanským obyvateľstvom. Keďže sa však v Štefanove dokázateľne neusadil žiaden z členov rodu Necpalských, možno ho bezpečne označiť za dedinu na zvykovom práve (HORVÁTH, S.: *A Liptói és Turóczi regisztrum*, s. 88, § 57; GEBURA, J.: *Listiny k dejinám oravských obcí 2.*, s. 109; Týž: *Listiny k dejinám Tvrdošína*, s. 14–15, č. 3.).

⁴⁶ Jednalo sa o dedinu Čimhová. Napriek tomu, že počiatky Čimhovej nie sú známe, možno uvedenú dedinu bezpečne identifikovať ako dedinu na zvykovom práve. Možno tak súdiť na základe skutočnosti, že žiaden z príslušníkov rodu Platy, ktorým patrila, sa v nej v priebehu celého nami skúmaného obdobia neusadil. (Podľa názoru J. Beňka sa jednalo o dedinu

na zvykovom práve, ktorých vlastníkom a držiteľom bola nižšia šľachta, o 50 %, čo malo za následok 3,8 % zníženie ich percentuálneho zastúpenia, no v priebehu rokov 1450–1500⁴⁷ ich počet stúpol, dokonca až o 200 %, čo sa samozrejme muselo prejavíť i v náraste ich percentuálneho zastúpenia, ktoré v uvedenom období stúpol až o 14,5 %.

Ako môžeme vidieť v tabuľke 4, v priebehu druhej polovice 14. storočia získali príslušníci nižšej šľachty zastúpenie i v dedine, ktorú z hľadiska práva, resp. správy možno identifikovať ako dedinu, u ktorej nie je možná bližšia identifikácia, či sa jednalo o dedinu s viacerými právnymi formami, obývanú obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom a šľachtickom práve, alebo o dedinu obývanú obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom, zvykovom a šľachtickom práve. V uvedenom „type“ dediny však príslušníci nižšej šľachty nemali dlho zastúpenie. Po tom, čo niekedy v priebehu druhej polovice 14. storočia získali v dedine tohto „typu“ zastúpenie, možno uvedený „typ“ dediny v rámci majetkov nižšej šľachty doložiť len k roku 1400,⁴⁸ kedy v rámci majetkov nižšej šľachty dosiahol 3,6 % zastúpenie. V priebehu druhej polovice 15. storočia však nižšia šľachta v rámci dedín tohto „typu“ zastúpenie stratila.

Záverom teda možno ohľadom právnych, resp. správnych typov dedín vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty konštatovať nasledované. Príslušníci nižšej šľachty v priebehu rokov 1300–1500 dokázateľne vlastnili, či už celé alebo podiely v dedinách, ktoré z hľadiska právneho, resp. správneho typu možno

---

na zákupnom práve. Prítomnosť zákupného práva v Čimhovej však nie je možné doložiť ani pre obdobie rokov 1300–1500, ani neskôr. Pozri BEŇKO, J.: *Osídlenie*, s. 66–67.).

⁴⁷ Jednalo sa o dediny: Čimhová, Lavkovo, Štefanov. Pozri pozn. č. 45–46.

⁴⁸ Jednalo sa o dedinu Mokrad. Možno tak usudzovať na základe listiny z roku 1408, ktorou kasteláni Oravského hradu potvrdili Jánovi a Vítovi, synom Biatha z Mokrade, právo na dedičné richtárstvo v Mokradi, ktorú dostali od kráľa Ľudovíta I. Podľa listiny kráľa Ľudovíta, mali šoltýsi a obyvatelia Mokrade užívať výsady, aké užívali meštania a hostia zo Žiliny. Listina však spomína i povinnosť pohostiť kastelánov Oravského hradu, jeden deň kosiť seno, potom ho usušiť a zvieť na hrad, ako aj povinnosť odovzdávať spoločne s richtármi Kňažej a Medzibrodia jednu kravu. Z uvedených „prežitkov“ zvykového práva vyplýva, že obyvateľom Mokrade sa nepodarilo dosiahnuť úplný, ale len čiastočný prechod zo zvykového práva na právo zákupné. Došlo teda k „premiešaniu“ pôvodného zvykového práva s „novým“ zákupným. Po tom, čo niekedy v polovici 14. storočia získali v Mokradi podiel príslušníci rodu Škrabák a časť z nich sa tu aj usadila, z dediny na kombinovanom zvykovo-zákupnom práve sa stala dedina s viacerými právnymi formami, s obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom a šľachtickom práve, resp. dedina s obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom, zvykovom a šľachtickom práve. Bližšia identifikácia právneho resp. správneho typu tejto dediny nie je možná, nakoľko nevieme, či v časti, ktorá bola majetkom rodu Škrabákovcov, žili okrem jej šľachtických majiteľov i nejaký poddaní (MNL DL 94 909, 94 911; ZsO II/2, č. 6224; BORSA, I. – ILA, B.: *Az Abaffy család levéltára*, s. 20–21, č. 23.).

identifikovať ako kuriálne dediny, dediny s obyvateľstvom žijúcim na zvykovom a šľachtickom práve, dediny na zvykovom práve a v jednej problematickej dedine, u ktorej nie je možné identifikovať, či sa jednalo o dedinu obývanú obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom a šľachtickom práve, alebo o dedinu s obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom, zvykovom a šľachtickom práve. Z uvedených právnych, resp. správnych typov dedín boli v priebehu celého nami sledovaného obdobia najrozšírenejšie dediny „typu“ K/ZV-ŠP. Napriek tomu, že časť z týchto dedín bola dozaista kuriálnymi a časť dedinami s obyvateľstvom na zvykovom a šľachtickom práve, ich bližšia identifikácia vzhľadom na povahu písomného materiálu zo skúmaného obdobia možná nie je. Celkovo možno v priebehu rokov 1300–1500 konštatovať výrazný nárast počtu dedín tohto typu, hoci ich percentuálne zastúpenie neustále klesalo. Svoje maximum čo do počtu dosiahol tento „typ“ dedín v roku 1400, maximum čo do percentuálneho zastúpenia v roku 1300. V priebehu druhej polovice 14. storočia sa medzi dedinami, ktorých vlastníkom a držiteľom boli príslušníci nižšej šľachty, objavujú dediny na zvykovom práve, ktorých počet i percentuálne zastúpenie počas rokov 1400–1500 výrazne kolísalo. Celkovo však v priebehu rokov 1400–1500 zaznamenávame, tak viditeľný nárast počtu dedín na zvykovom práve, ako aj ich percentuálneho zastúpenia. Svoje maximum čo do počtu lokalít i do percentuálneho zastúpenia dosiahol tento typ dedín v roku 1500. V priebehu druhej polovice 14. storočia získali príslušníci nižšej šľachty aj podiel v dedine, ktorú možno z hľadiska práva, resp. správy identifikovať ako dedinu s obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom a šľachtickom práve, resp. dedinu s obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom, zvykovom a šľachtickom práve. Nižšia šľachta si však zastúpenie v uvedenom „type“ dediny dlho neudržala, lebo v roku 1450 už v tomto „type“ dedín zastúpenia nemala.

Výsledky nášho výskumu majetkových pomerov nižšej šľachty na Orave v rokoch 1300–1500 možno zhrnúť do niekoľkých bodov.

1. Nižšia šľachta ako sociálna skupina figurovala v priebehu celého obdobia rokov 1300–1500 v pozícii minoritného vlastníka (čo do počtu lokalít, i čo sa percentuálneho zastúpenia týka).
2. V priebehu rokov 1300–1500 kolísal tak počet lokalít vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty, ako aj veľkosť percentuálneho zastúpenia majetkov nižšej šľachty ako sociálnej skupiny.
3. V celkovom meradle však v priebehu rokov 1300–1500 zaznamenávame, tak výrazný nárast počtu lokalít vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty, ako

- aj viditeľné zvýšenie percentuálneho zastúpenia nižšej šľachty ako sociálnej skupiny.
4. Maximum čo do počtu lokalít, ako aj percentuálneho zastúpenia dosiahla nižšia šľachta roku 1400.
  5. Z časového hľadiska možno obdobie rokov 1300–1400 charakterizovať ako obdobie, kedy prudko stúpal počet lokalít vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty a priamo úmerne tomu sa zvyšovalo i percentuálne zastúpenie jej majetkov. Obdobie rokov 1400–1450 možno charakterizovať ako „obdobie úpadku“, kedy dochádza, tak k viditeľnému poklesu počtu lokalít vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty, ako aj jej percentuálneho zastúpenia.⁴⁹ V priebehu rokov 1450–1500 sa však nižšia šľachta z tohto „úpadku“ očividne pozviecha. Opäť sa totižto viditeľne zvyšuje počet lokalít vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty ako aj percentuálne zastúpenie jej majetkov.
  6. Hoci príslušníci nižšej šľachty v priebehu rokov 1300–1500 dokázateľne vlastnili a držali mestečko i dediny, doménou nižšej šľachty, z hľadiska typológie sídel, bolo vlastníctvo a držba dedín.
  7. Kým mestečko si príslušníci nižšej šľachty z dlhodobého hľadiska udržať nedokázali, počet dedín, ktoré boli vo vlastníctve a držbe jednotlivých rodov z radov nižšej šľachty, sa z dlhodobého hľadiska výrazne zvýšil.
  8. Svoje maximum čo do počtu dedín, ktoré boli v jej vlastníctve a držbe, dosiahla nižšia šľachta v roku 1400.
  9. Z hľadiska práva, resp. správy týchto dedín možno konštatovať, že jednotlivé rody z radov nižšej šľachty boli vlastníckmi a držiteľmi či už celých dedín, alebo podielov v dedinách, ktoré z hľadiska práva, resp. správy možno zradiť k typom: kuriálna dedina, dedina s obyvateľstvom žijúcim na zvykovom a šľachtickom práve, dedina na zvykovom práve a dedina s obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom a šľachtickom práve, resp. dedina s obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom, zvykovom a šľachtickom práve.
  10. Najpočetnejšie boli v rámci dedín vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty zastúpené kuriálne dediny a dediny s obyvateľstvom žijúcim na zvykovom a šľachtickom práve, no vzhľadom na povahu dobového písomného

⁴⁹ Viditeľný pokles lokalít vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty ako aj percentuálneho zastúpenia jej majetkov však nemajú na svedomí len búrlivé udalosti prvej polovice 15. storočia. Istú rolu tu zohrala i sociálna mobilita uhorskej šľachty, ktorá umožnila jednému z rodov nižšej šľachty (ktorý bol zhodou okolností jedným z najväčších vlastníkov na Orave) „vysvihnúť sa“ medzi strednú šľachtu. Uvedená skutočnosť však v konečnom dôsledku negatívne ovplyvnila, tak počet lokalít vo vlastníctve nižšej šľachty, ako aj veľkosť percentuálneho zastúpenia jej majetkov.

materiálu nie je možné zistiť, ktorý typ bol v rámci dedín vo vlastníctve a držbe nižšej šľachty najrozšírenejší.

11. Príslušníci nižšej šľachty až do začiatku druhej polovice 14. storočia vždy sídlili v dedinách, ktoré boli v ich vlastníctve a držbe. Až začiatkom druhej polovice 14. storočia sa majetkom nižšej šľachty stávajú aj také dediny, v ktorých ich majitelia priamo nesídlili.

Do akej miery sú však vyššie prezentované závery odrazom špecifického vývoja majetkových pomerov skúmaného regiónu a do akej miery majú aj širšiu platnosť, ukáže až ďalší výskum, realizovaný obdobným spôsobom v iných častiach, resp. regiónoch Slovenska.

RESUMÉ

VÝVOJ MAJETKOVÝCH POMEROV NIŽŠEJ ŠLACHTY V ROKOCH 1300–1500: NA PRÍKLADE REGIÓNU ORAVY

Cieľom predloženého príspevku bolo pokúsiť sa v skratke priblížiť základné rysy vývoja majetkových pomerov nižšej šľachty v období rokov 1300–1500, na príklade regiónu Oravy. Výskumom bolo zistené, že nižšia šľachta, ako sociálna skupina, figurovala počas celého skúmaného obdobia v pozícii minoritného vlastníka. Napriek uvedenej skutočnosti, sa príslušníkom nižšej šľachty podarilo za obdobie 200 rokov výrazne rozšíriť počet lokalít, ktoré boli v jej vlastníctve a držbe, čo sa prejavilo i na viditeľnom zvýšení percentuálneho zastúpenia jej majetkov v rámci celkového počtu lokalít na Orave. Z hľadiska typológie sídel bolo doménou nižšej šľachty vlastníctvo a držba dedín, i keď príslušníci nižšej šľachty boli na čas vlastníkmi a držiteľmi i jedného zo štyroch oravských mestečiek. Z právneho, resp. správneho hľadiska u týchto dedín dominovali kuriálne dediny a dediny s obyvateľstvom žijúcim na zvykovom a šľachtickom práve, no od druhej polovice 14. storočia mali v rámci majetkov nižšej šľachty zastúpenie aj dediny na zvykovom práve a nakrátko i dediny s obyvateľstvom žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom a šľachtickom práve, resp. dediny s obyvateľstvom, žijúcim na kombinovanom zvykovo-zákupnom, zvykovom a šľachtickom práve. Či však uvedené závery odrážajú len špecifiká vývoja majetkov nižšej šľachty na Orave, alebo majú aj širšiu platnosť, ukáže až ďalší výskum.

Kľúčové slová: nižšia šľachta, majetkové pomery, typológia sídel, správne typy, Orava, neskorý stredovek

SUMMARY

*THE DEVELOPMENT OF PROPERTY RELATIONS OF THE LOW NOBILITY,
1300–1500:
THE CASE OF ORAVA REGION*

The aim of this study is to outline basic features of the development of property relations of the low nobility in years 1300–1500 in Orava Region. The research revealed that the low nobility as a social class appeared in the position of a minority owner during the whole examined period. On the contrary, during two hundred years members of the low nobility notably increased a number of localities, which they held, which was also apparent in the rise of a proportional representation of their property in the total number of localities in Orava. From the perspective of the settlement typology, an exclusively low nobility's domain was an ownership of villages, despite the fact that members of the low nobility were owners of one of three Orava towns for a while. In legal or respectively administrative terms, curial villages and villages with inhabitants living according to a customary and noble laws dominated there. Since the second half of the 14th century, within the property relations of the low nobility there were also represented villages with a customary law and for some time villages with a combined customary-emphyteutic law and a noble law, or villages with inhabitants living according to a combined customary-emphyteutic, customary and noble law. Nevertheless, whether the results mentioned above reflect only particularities of the development of property relations of the low nobility in Orava will be shown in a future research.

Keywords: Low nobility, property relations, settlement typology, good types, Orava, the Late Middle Ages

Translated by Mgr. Hana Ferencová

Mgr. Lukáš Tkáč
Katedra histórie
Filozofická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok
Slovenská republika
e-mail: lukyyno2@azet.sk